

Theoretical Framework of Exhortation and Protection in Allah-Centered Spiritual Parenting Based on Islamic Sources

Mohammad Hossein Haghshenas¹ , Masoud Janbozorgi²

1. PhD student in Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran (Corresponding Author).

m.haghshenas2976@gmail.com

2. Professor, Department of Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

psychjan@gmail.com

Received: 2024/08/12; Accepted: 2024/09/28

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Research highlights the pivotal role of parent-child relationships in fostering healthy child development, particularly during preschool years. Ineffective parenting practices can damage these relationships and lead to behavioral and emotional problems in children. As complex entities, humans require proper guidance for effective interactions with their children. In the approach of Allah-centered spiritual parenting, intellect serves as the primary tool for parental decision-making, enabling the activation of spiritual dimensions. Given the family's critical role in shaping children's personalities, a lack of parental knowledge in child-rearing and reliance on improper methods can derail children from the path of growth and transcendence. Ignorance is a root cause of many challenges, including parenting-related ones. Human behavior is fundamentally shaped by awareness of realities, and one of the most critical realities for parents to comprehend is the nature of the world and the purpose of life. Islamic texts, especially the Qur'an and *Hadiths*, offer valuable insights for enhancing parental awareness, thus improving parent-child relationships. This study presents a model of Allah-centered spiritual parenting derived from Islamic teachings. The central research questions are: What cognitive and behavioral patterns does the "Exhortation and Protection" model define for parents and children in God-centered spiritual parenting? What are the components of this model, and how are they interrelated? The findings can serve as a foundation for designing educational programs that help parents use religious teachings to improve relationships with their children and support their spiritual growth.

Method: This study employs classical documentary analysis to derive the "Exhortation and Protection" model for spiritual parenting from Islamic sources, particularly *Hadiths*. The research process involves two primary stages: (1) *Compilation and Content Analysis of Hadiths*: Relevant traditions were collected, and their psychological dimensions and functions were analyzed using content analysis methods. This phase facilitated identifying the components and roles of each text within the broader framework. (2) *Theoretical Modeling*: Relationships among the extracted insights from the *Hadiths* were identified and integrated into a comprehensive model. Texts were analyzed separately for parental and child behaviors, and these sub-models were subsequently combined into an overarching model of "Exhortation and Protection."

Original Article

A total of over 100 Hadiths and Qur'anic verses were analyzed, and 22 narrations were selected for modeling. The analysis identified two main components: (1) Exhortation (*aa w'zzah*): Parents' role in educating and enlightening their children about the realities of the world and, more importantly, the ultimate purpose of life. (2) Protection (*Ṣāāānah*): The children's role in accepting these realities and committing to religious values.

Findings: This study was conducted to extract the "Exhortation and Protection" model of spiritual parenting from Islamic sources, particularly *Hadiths*. Based on these sources, parents must educate their children about the nature of the world, its opportunities, and its challenges (Exhortation). Children are expected to accept these realities (Protection) and strive toward spiritual perfection while fulfilling their commitments. The cognitive model for parents includes the following elements:

1. **Worldview:** Parents should convey that the world is a transient and deceptive opportunity for spiritual growth.
2. **Deconstruction of Worldly Attachments:** Parents should guide children toward prioritizing spiritual values over material attachments.

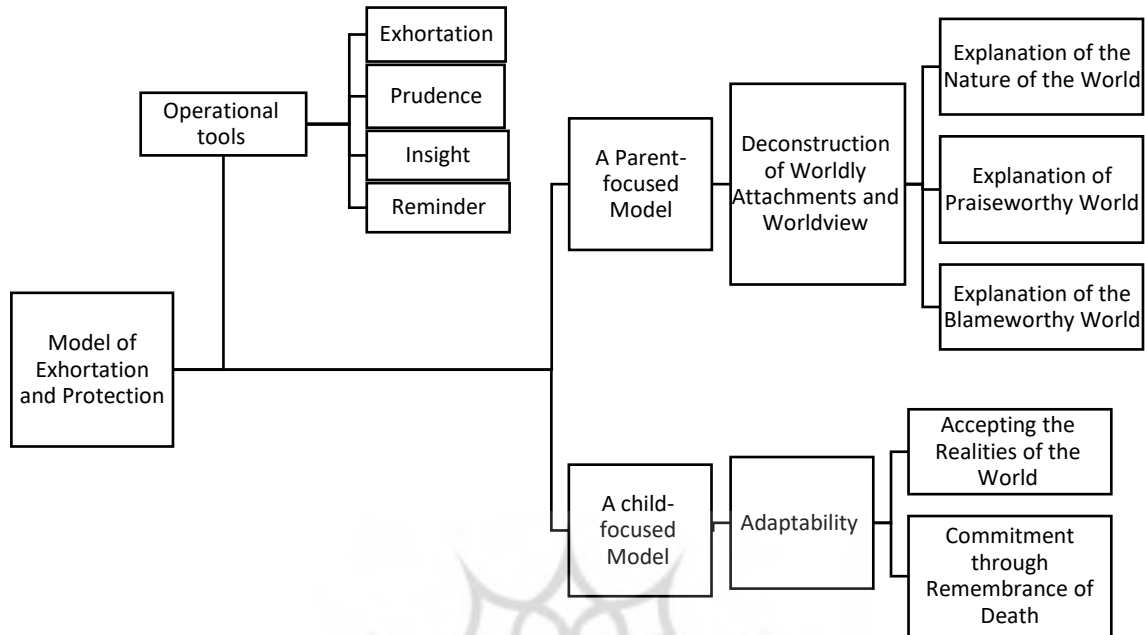
The cognitive-behavioral model for Children includes the following elements:

1. **Acceptance:** Children should recognize and learn from the realities of life.
2. **Commitment:** Children should adhere to spiritual values and strive for perfection.
3. **Adaptability:** The ultimate goal of this model is fostering adaptability in children. Adaptability entails maintaining balance and composure amidst life's joys and adversities, enabling children to make informed and resilient decisions.

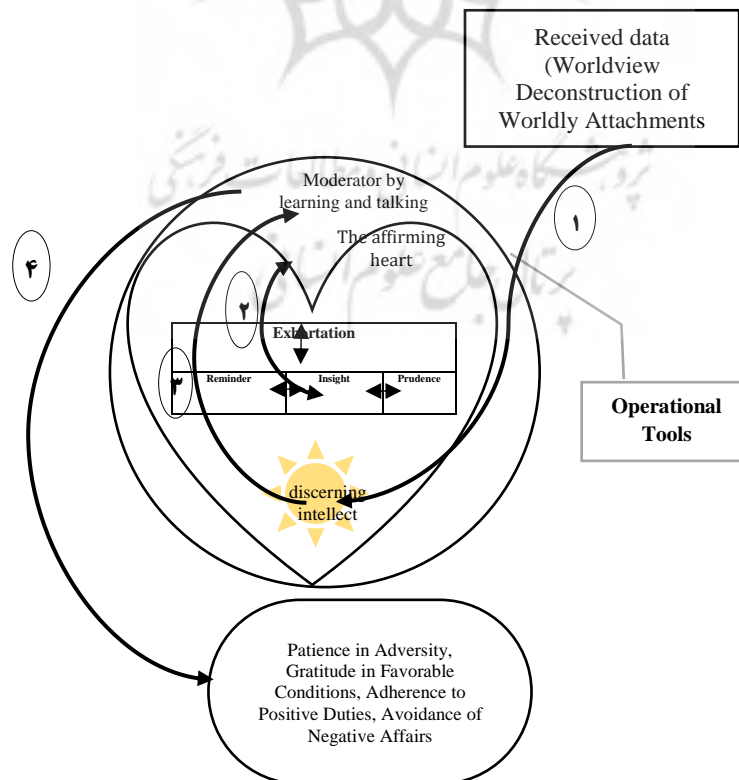
The "Exhortation and Protection" model is a comprehensive framework for spiritual parenting based on Islamic teachings. This model assists parents in preparing their children for life in both this world and the hereafter. Adaptability, as the ultimate goal of this model, helps children achieve a successful life. This research can serve as a valuable resource for parents, educators, and researchers in the field of religious upbringing of children. Additionally, it has the potential to enrich the scientific literature in the domain of Islamic psychology.

Discussion and Conclusion: This research focuses on the role of the "Exhortation and Protection" model in parenting, emphasizing the significance of engaging the heart and emotions in child-rearing. The model posits that effective exhortation softens the child's heart, fostering receptivity to religious teachings. The heart, seen as the center of emotions, cognition, and spirituality, is crucial for a child's spiritual development. Exhortation is presented as a tool for fostering emotional and cognitive connections with the child and is recognized as an effective method for imparting values and concepts. Adaptability is the ultimate aim of this model, which entails enabling the child to harmonize with life's realities and make sound decisions under diverse circumstances. The components of this model include: (1) Exhortation (*aa w'zzah*): Parents use exhortation to convey religious and worldly insights to their children, enhancing understanding. (2) Prudence (*Ḥazm*): Exhortation cultivates foresight and discernment in children, enabling better decision-making. (3) Insight (*Başrah*): Exhortation enhances internal awareness and guides children toward truth. (3) Reminder (*Tadhkir*): Exhortation includes reminders to help children avoid errors and pursue perfection.

Based on the above discussion, the psychological model of "Exhortation and Protection" is illustrated in the following diagram.

Diagram of the "Exhortation and Protection" Model for Allah-Centered Spiritual Parenting
 The processing stages of the model are as follows: Parents use exhortation to convey religious information and concepts to their children. The child processes this information, aligning it with his intellect and emotions. Based on the processed information, the child makes his decisions.

Diagram of the Processing Pathway for the Exhortation-Protection Model

Research Institute of
Hawzah and University

Islamic Education

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

Original Article

Keywords: Worldview, Deconstruction of Worldly Attachments, Predestination, Exhortation, Protection, Adaptability, Allah-Centered Spiritual Parenting.

Cite this article: Mohammad Hossein Haghshenas & Masoud Janbozorgi. (2024), "Theoretical Framework of Exhortation and Protection in Allah-Centered Spiritual Parenting Based on Islamic Sources", Islamic Education, 19(50): 37-55.

الگوی نظری موعظت - صیانت بر اساس منابع اسلامی برای والدگری معنوی خداسو

محمدحسین حق شناس^۱، مسعود جان بزرگی^۲

۱. دانشجوی دکتری، روانشناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران (نویسنده مسئول).

m.haghshenas2976@gmail.com

۲. استاد، روانشناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

psychjan@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۷

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: مطالعات متعدد نشان داده‌اند که کیفیت روابط والدین و فرزند، به‌ویژه در دوران پیش‌دستانی، نقش بسیار مهمی در رشد سالم کودکان ایفا می‌کند. شیوه‌های تربیتی نامناسب نه تنها به روابط والدین و فرزند آسیب می‌رساند بلکه می‌تواند منجر به مشکلات رفتاری و عاطفی در کودکان شود. انسان به‌عنوان یک موجود پیچیده، نیازمند آموزش‌های صحیح برای تعامل موثر با فرزندان است. در رویکرد والدگری معنوی خداسو، عقل به‌عنوان محور اصلی عملکرد والدین مطرح شده است. عقل تنها ابزار شناختی است که می‌تواند بعد معنوی انسان را فعال نگه دارد. با توجه به اهمیت خانواده در شکل‌گیری شخصیت کودکان، کمبود دانش والدین در زمینه فرزندپروری و استفاده از شیوه‌های تربیتی نادرست می‌تواند کودکان را از مسیر رشد و تعالی منحرف کند. جهل و نادانی ریشه اصلی بسیاری از مشکلات، از جمله مشکلات تربیتی است. هر رفتاری براساس میزان شناخت و آگاهی افراد از واقعیت‌ها شکل می‌گیرد. یکی از مهم‌ترین واقعیت‌هایی که والدین باید به آن آگاهی داشته باشند، ماهیت دنیا و هدف زندگی است. متون دینی، به‌ویژه قرآن و روایات، می‌توانند در افزایش آگاهی والدین نسبت به این موضوع و در نتیجه بهبود روابط والد و فرزند موثر باشند. پژوهش حاضر با هدف ارائه الگویی برای والدگری معنوی خداسو بر اساس آموزه‌های اسلامی انجام شده است. سوال اصلی پژوهش این است که الگوی موعظت و صیانت در والدگری معنوی خداسو چه الگوهای شناختی و رفتاری را برای والدین و فرزندان تعریف می‌کند؟ اجزای این الگو و روابط بین آنها چگونه است؟ نتایج این پژوهش می‌تواند مبنایی برای طراحی برنامه‌های آموزشی برای والدین باشد و به آنها کمک کند تا با استفاده از آموزه‌های دینی، روابط خود با فرزندان را بهبود بخشند و به رشد معنوی آنها کمک کنند.

روش: پژوهش حاضر با هدف استخراج الگوی موعظت و صیانت در والدگری معنوی از منابع اسلامی به‌ویژه روایات، از روش تحلیل اسنادی کلاسیک بهره برده است. این پژوهش در دو مرحله اصلی انجام شده است: ۱- تشکیل خانواده حدیث و تحلیل محتوایی: ابتدا تمام روایات مرتبط با موضوع جمع‌آوری شده و سپس با استفاده از روش تحلیل محتوایی، ابعاد روان‌شناختی و کارکردهای هر روایت مورد بررسی قرار گرفته است. این مرحله به شناسایی اجزای مختلف هر متن و نقش آنها در الگوی کلی کمک کرده است. ۲- الگوپردازی نظری: در این مرحله، روابط میان اطلاعات استخراج‌شده از روایات شناسایی شده و به‌صورت یک الگوی جامع ترسیم شده است. بدین منظور، متون به دو بخش رفتار والد و فرزند تقسیم شده و هر بخش به‌صورت جداگانه تحلیل شده است. سپس، این دو الگوی جزئی با یکدیگر ترکیب شده و الگوی کلی موعظت و صیانت برای والدگری معنوی به دست آمده است.

پس از تحلیل بیش از ۱۰۰ حدیث و آیه مرتبط با موضوع، ۲۲ روایت برای الگوپردازی انتخاب شده است. بر اساس این روایات، دو مؤلفه اصلی در الگوی موعظت و صیانت شناسایی شده است: ۱- موعظت: این مؤلفه به نقش والدین در آموزش و آگاه‌سازی فرزندان در مورد واقعیت‌های دنیا و

نوع مقاله: پژوهشی

مهم‌تر از آن، هدف زندگی اشاره دارد. ۲- صیانت: این مؤلفه به نقش فرزندان در پذیرش واقعیت‌ها و تعهد به ارزش‌های دینی اشاره دارد. این پژوهش با ارائه یک الگوی جامع برای والدگری معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی، می‌تواند به والدین در تربیت فرزندان کمک کند. همچنین، این الگو می‌تواند مبنایی برای طراحی برنامه‌های آموزشی برای والدین و مشاوران باشد.

نتایج: این پژوهش با هدف استخراج الگوی موعظه و صیانت در والدگری معنوی از منابع اسلامی به‌ویژه روایات انجام شده است. براساس این منابع، والدین موظفند به فرزندان خود درباره ماهیت دنیا، فرصت‌ها و چالش‌های آن آموزش دهند (موعظه) و فرزندان نیز باید با پذیرش این واقعیت‌ها (صیانت) و تلاش برای رسیدن به کمال معنوی، به تعهدات خود عمل کنند. حال، الگوی شناختی والدین شامل موارد زیر می‌باشد:

۱- دنیاپنداشت: والدین باید به فرزندان بفهمانند که دنیا فرصتی برای رشد معنوی است اما در عین حال فریبنده و ناپایدار است.

۲- پنداره‌زدایی: والدین باید به فرزندان کمک کنند تا به جای دل بستگی به دنیا، به دنبال ارزش‌های معنوی باشند.

الگوی شناختی-رفتاری فرزندان شامل موارد زیر می‌باشد:

۱- پذیرش: فرزندان باید واقعیت‌های دنیا را همانطور که هست بپذیرند و از آنها درس بگیرند.

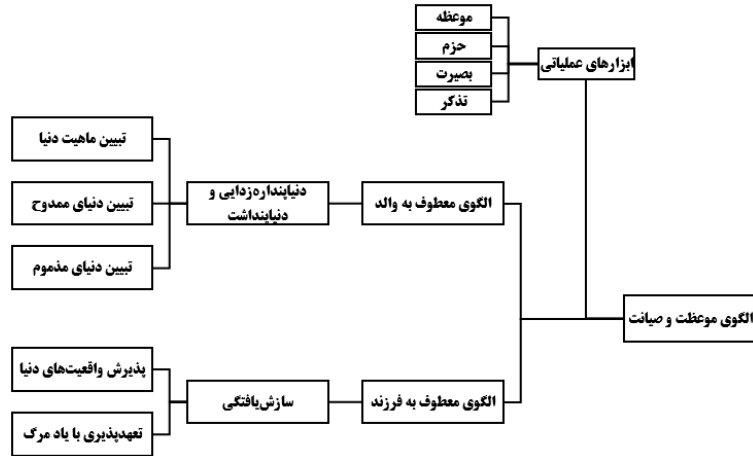
۲- تعهد: فرزندان باید به ارزش‌های معنوی پایبند باشند و برای رسیدن به کمال تلاش کنند.

۳- سازش‌یافتگی به عنوان نتیجه‌ی الگوی موعظه و صیانت: هدف نهایی این الگو، ایجاد سازش‌یافتگی در فرزندان است. سازش‌یافتگی به معنای پذیرش شرایط زندگی و تلاش برای بهترین استفاده از فرصت‌ها است. فرزندان باید بتوانند در شرایط مختلف زندگی، از جمله خوشی‌ها و ناخوشی‌ها، با آرامش و تعادل برخورد کنند.

الگوی موعظه و صیانت، یک الگوی جامع برای والدگری معنوی است که براساس آموزه‌های اسلامی استوار شده است. این الگو به والدین کمک می‌کند تا فرزندان خود را برای زندگی در دنیا و آخرت آماده کنند. سازش‌یافتگی به‌عنوان هدف نهایی این الگو، به فرزندان کمک می‌کند تا زندگی موفق داشته باشند. این پژوهش می‌تواند به‌عنوان یک منبع ارزشمند برای والدین، مربیان و پژوهشگران در زمینه تربیت دینی کودکان مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، این پژوهش می‌تواند به غنی‌سازی ادبیات علمی در حوزه روانشناسی اسلامی کمک کند.

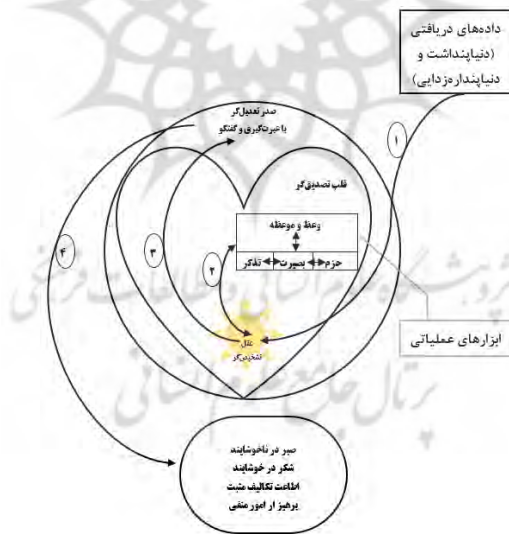
بحث و نتیجه‌گیری: این پژوهش بر روی الگوی موعظه و صیانت در تربیت فرزندان تمرکز دارد. این الگو بر اهمیت نقش قلب و عواطف در فرایند تربیت تأکید می‌کند و بر این باور است که با استفاده از موعظه‌های تأثیرگذار، می‌توان قلب فرزند را نرم کرده و او را برای پذیرش آموزه‌های دینی آماده ساخت. قلب به‌عنوان مرکز احساسات، عواطف و شناخت در نظر گرفته شده و تقویت آن به‌عنوان کلید رشد معنوی فرزند مطرح شده است. و موعظه به‌عنوان ابزاری برای ارتباط عاطفی و شناختی به فرزند معرفی شده است و به‌عنوان یک روش موثر برای انتقال مفاهیم به فرزند شناخته می‌شود. و سازش‌یافتگی هدف نهایی این الگو، ایجاد سازش‌یافتگی در فرزند است به این معنی که کودک بتواند با واقعیت‌های زندگی سازگار شود و در شرایط مختلف تصمیمات صحیحی بگیرد. اجزای الگوی این پژوهش شامل موارد زیر می‌شود. ۱- موعظه: والدین با استفاده از موعظه، مفاهیم را به فرزندان منتقل می‌کنند و به آنها کمک می‌کنند تا دنیای اطراف خود را بهتر درک کنند. ۲- حزم: موعظه باعث افزایش حزم و دوراندیشی در فرزندان می‌شود و آنها را قادر می‌سازد تا تصمیمات آگاهانه‌تری بگیرند. ۳- بصیرت: موعظه باعث افزایش بصیرت و شناخت درونی فرزندان می‌شود و آنها را به سمت حقایق هدایت می‌کند. ۴- تذکر: موعظه با تذکر همراه است و به فرزندان کمک می‌کند تا از اشتباهات پرهیز کنند و به سمت کمال حرکت کنند. با توجه به بیانی که گذشت، الگوی روان‌شناختی موعظت - صیانت در نمودار زیر روشن شده است.

نمودار الگوی موعظت و صیانت والدگری معنوی خداسو

مراحل پردازش الگوی پژوهش از این قرار است که والدین با استفاده از موعظه، اطلاعات و مفاهیم دینی را به فرزند منتقل می‌کنند. و فرزند این اطلاعات را پردازش کرده و آنها را با عقل و قلب خود تطبیق می‌دهد. فرزند بر اساس اطلاعات پردازش شده، تصمیمات خود را می‌گیرد.

شکل مسیر پردازش الگوی موعظت-صیانت

واژگان کلیدی: دنیابنداشت، پنداره‌زدایی از دنیا، تقدیرگرائی، موعظت، صیانت، سازش‌یافتگی، والدگری معنوی خداسو.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. مقدمه

روابط والدین و فرزند نقش مهمی در رشد فرزندان به ویژه در دوران پیش دبستانی آنها ایفا می‌کند (جلیک،^۱ ۲۰۱۴؛ شباس،^۲ ۲۰۱۶). شیوه‌های تربیتی ناپسند نه تنها روابط والدین و فرزند را مختل می‌کند (کانگر^۳ و همکاران، ۲۰۱۰)، بلکه باعث ناسازگاری ذهنی و رشدی در فرزندان می‌شود، از جمله کاهش عملکرد شناختی (گرشوف،^۴ ۲۰۰۷)، کاهش شایستگی اجتماعی (بولگر^۵ و همکاران، ۱۹۹۵)، و اختلال در سلامت روان شناختی، مانند افسردگی و اضطراب. (الشیخ، کامینگز، کوروس، المور - استاتون، باکهاالت،^۶ ۲۰۰۸). بنابراین، این اشاره به پیچیدگی انسان دارد. چراکه انسان^۷ را می‌توان به عنوان یک سیستم چندبعدی^۸ (طباطبایی، ۱۳۸۱) که دارای دو بُعد بنیادین طبیعی^۹ (سجده، ۷) و معنوی^{۱۰} (سجده، ۹) است، منسجم و همگون^{۱۱} (قیامت، ۳۸)، متعادل^{۱۲} (انفطار، ۷)، پیچیده^{۱۳} (الرحمن، ۴)، حساس (شهید ثانی، ۱۴۰۹، ص ۱۲۶)، هدفمند^{۱۴} (ذاریات، ۵۶) و همچنین آسیب‌پذیر^{۱۵} (نساء، ۲۸) و خودتخریب‌گر^{۱۶} (ابراهیم، ۳۴) توصیف کرد. با وجود چنین پیچیدگی، فقدان آموزش در راستای چگونگی عملکرد با فرزند باعث ایجاد مشکلات می‌شود (سپتیاتی پوروانداری^{۱۷} و همکاران، ۲۰۲۲).

در والدگری معنوی خداسو، عقل به عنوان محور اصلی عملکردهای والد مطرح و تنها سازه روانشناختی است که می‌توان از راه آن بعد معنوی را فعال کرد و فعال نگاه داشت. مبدا هستی به راحتی به وسیله او شناخته می‌شود و چنانچه ارتباط او با خداوند حفظ شود، نیروهای عقلانی بر نظام روانشناختی حاکم می‌شوند (جان‌بزرگی، ۱۳۹۸). کسی که معارف خود را از خداوند متعال گرفته باشد، او را در قضاهاش متهم نمی‌کند^{۱۸} (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۱؛ ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۴۰۸). برای همین، فعال‌سازی این ارتباط در والدگری از محوری‌ترین اقدامات است. هنگامی که نیروی عقل غالب باشد، منش روانشناختی مثبت است و بنابراین در برابر سختی‌های والدگری و اتفاقات ناخوشایند، عاقلانه برای خداوند متعال صبر می‌کند و هر گاه در اتفاقات خوشایند و نعمت قرار دارد، شکرگذار است. این نوع واکنش‌ها در برابر خوشایندها و ناخوشایندها و بحران‌های والدگری رمز شادکامی و نشاط است، چون انسان ثبات هیجانی می‌یابد و روی‌آوری یا روی‌گردانی دنیا او را متزلزل نمی‌کند (پسندیده، ۱۳۹۲). از این‌رو، والدگری معنوی خداسو نائل شدن والدین و فرزندان به مکانیزم‌های رسیدن به تعادل و تعالی است که از نیازهای معنوی-وجودی محسوب می‌شوند^{۱۹} (فاطر، ۱۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۲۸۱).

مسئله این است که شالوده طبیعی آموزش برای ساختن شخصیت فرزندان از درون خانواده آغاز می‌شود (هیدالگو^{۲۰} و همکاران، ۲۰۱۶؛ حسون،^{۲۱} ۲۰۲۲)، اما این نهاد اغلب کمترین آمادگی را دارد و غالب والدین، والدگری و تعلیم و تربیت را بدون تفکر و اصولاً

1. Jelic M.
2. Shabas S.
3. Conger RD
4. Gershoff E
5. Bolger KE
6. El-Sheikh M, Cummings EM, Kouros CD, Elmore-Staton L, Buckhalt J.

۷. ویژگی‌هایی که از انسان بیان شده است از کتاب درمان چند بعدی معنوی یک رویکرد خداسو (جان‌بزرگی، ۱۳۹۸) برگرفته شده است.

۸. اشاره به نظام خلق و امر

۹. وَ بَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ

۱۰. ثُمَّ سَوَّاهُ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ

۱۱. فَخَلَقَ فَسَوَّى

۱۲. الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ

۱۳. عَلَّمَهُ الْبَيَانَ. علامه طباطبائی آن را نشانه پیچیدگی نظام روانشناختی انسان می‌داند.

۱۴. وَ مَا خَلَقْتُ الْحَرْنَ وَ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

۱۵. يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا

۱۶. إِنَّ الْإِنْسَانَ لَطَلُومٌ كَفَّارٌ

17. Septyiyati Purwandari

۱۸. يُتَّبِعِي لِمَنْ عَقَلَ عَنِ اللَّهِ أَنْ لَا يَتَّهِمَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي قَضَائِهِ، وَ لَا يُسَبِّطُنَّهُ فِي رِزْقِهِ.

۱۹. كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ حَتَّىٰ يَكُونَ أَبَوَاهُ مُهْوَذَائِهِ وَ يُتَضَرَّأِيهِ وَ يُمَجَّسَّأِيهِ. فاطر، ۱۵: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ.

20. Hidalgo, M. V.

21. Hassoun, R.

سنجیده انجام می دهند (لارنس اشتاینبرگ، مهنوش عابر، ۱۳۹۶) و با توجه به کمبود دانش والدین در زمینه والدگری و با شیوه فرزندپروری اشتباه، فرزندان را از مسیر تعادل و تعالی خارج می گردانند^۱ (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق)، چراکه خانواده تأثیرگذارترین نهاد محسوب می شود؛ خصوصاً اگر والدین و فرزندان نحوه مواجهه با مسئولیت ها و واقعیت های زندگی را درست ندانند و با تصویرهایی که دارند به دنبال مقابله با واقعیت ها بوده و همان تصویرها را نیز به فرزندان منتقل کرده و این چرخه به صورت معیوب در حال انتقال می باشد.

بنیادی ترین سنگ زیربنای اصلاح گزینش ها و کنش های والدین و نخستین گام برای تربیت و اصلاح فرزند، معرفت بخشی است (جمعه، ۲؛ نحل، ۱۲۵). چراکه ریشه اصلی تمام اشتباهات و گرفتاری ها از جمله در تربیت، جهل و نادانی است^۲ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۱-۷۳). بنابراین هر کنش و واکنشی، ریشه در میزان شناخت و معرفت به واقعیت ها دارد و موضوع دنیا یکی از مهم ترین واقعیت ها است. در این باره می توان گفت انسان هایی که دنیاشناسی و جهان بینی صحیحی ندارند و این دنیا را آنگونه که هست نمی بینند، دچار مشکلات فراوانی در تعامل با دنیا می شوند. بر این اساس، درک درست حقیقت دنیا و اتخاذ رویکردی صحیح نسبت به آن، یکی از مهم ترین معارفی است که در تربیت هر فرزندی ضروری است و باید از سوی والد تحصیل نماید تا بتواند از این میدان لغزنده دنیا، به سلامت گذر کند. شناخت اوصاف دنیا باعث تصحیح افکار و اصلاح بخشی از جهان بینی می شود و از آنجائی که رفتارها در گرو بینش ها هستند، اصلاح افکار و باورها اهمیت پیدا می کند. از طرف دیگر، دنیاشناسی بخشی از جهان بینی هر شخص را تشکیل می دهد که به رفتارهای او جهت می دهد. از این رو، ضرورت این پژوهش روشن می گردد.

متون و منابع مرتبط با والدگری در زمینه دنیا، به دنبال ایجاد یک باور درست و مفهومی واقعی از دنیا است که از آن به دنیاپنداشت تعبیر می کنیم. به این معناست که دنیا را باید به عنوان آموزگار برای انسان ها در نظر گرفت، نه اینکه بهانه ای برای توجیه اشتباهات شخصی باشد. برخی افراد به دلیل باورهای نادرستی که درباره دنیا دارند، گناهان خود را به پای دنیا می نویسند و آن را فریبنده می خوانند. اما حقیقت این است که فرد به دلیل باورهای نادرست، خود فریب خورده است، نه اینکه دنیا او را فریب داده باشد^۳ (موسوی، ۱۳۷۸ش، حکمت ۱۳۱). این از موضوعات اساسی است که والدین باید به فرزندان خود بیاموزانند.

مرور ادبیات روان شناختی در این زمینه مملو از پژوهش هایی است که بیانگر اهمیت این موضوع در ایجاد پنداشت از دنیا است. همانطور که امیرالمومنین علی علیه السلام در نهج البلاغه به وفور دنیاپنداشت و پنداره زدایی از دنیا را به صورت موعظه هایی دقیق مطرح کرده است. گاه متون دینی در یک موضوع خاص، آموزه های به ظاهر پراکنده ای را مطرح می کنند که هرکدام قطعه های یک الگو هستند. در این مورد می توان به موضوع واقعیت شناسی دنیا در امر والدگری اشاره کرد. آموزه های دینی درباره واقعیت شناسی دنیا در والدگری بیانگر یک الگو است. پژوهش حاضر مبتنی بر این فرض است که بخشی از مشکلات روحی بسته به «عدم درک درست از دنیا» است که از آن تحت عنوان «دنیاپنداره» به معنای نشناختن ماهیت حقیقی دنیا و گم کردن هدف زندگی دنیایی یاد می کنیم و راه پیشگیری از آن بهره روری از آموزه های دنياشناختی آیات قرآن کریم و روایات معصومان علیهم السلام برای خود و فرزندان است تا به سطحی از بینش از دنياپنداشت برسند. سؤال پژوهش حاضر این است که الگوی موعظت و صیانت در والدگری معنوی خداسو چه الگوی شناختی - رفتاری از هر کدام از والد و فرزند را می طلبد. اجزای این الگو چیست و روابط میان آنها چگونه تعریف می شود.

پژوهش حاضر با هدف به دست آوردن الگوی موعظت و صیانت برای والدگری معنوی خداسو انجام شد. دلیل این موضوع این است که می تواند مبنایی برای طراحی برنامه های امنیت معنوی قرار گیرد. در الگوی والدگری معنوی خداسو که برنامه ای برای کمک به والدین برای برون رفت از چالش های مخرب است، تلاش شده است الگوهایی با رویکرد معنوی خداسو (جان بزرگی، ۱۳۹۸) برای این منظور مورد آزمون قرار گیرد. بر این اساس، پژوهش پیش رو، در پی تبیین الگوی نظری موعظت و صیانت بر اساس منابع اسلامی برای والدگری معنوی خداسو است.

۱. كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ وَ إِنَّمَا أَبَوَاهُ يَهُودَانِهِ وَ يُنصَرَانِهِ وَ يُمَجْسَانِهِ.

۲. الْجَهْلُ أَصْلُ كُلِّ سُوءٍ / الْعِلْمُ أَصْلُ كُلِّ خَيْرٍ

۳. وَ قَدْ سَمِعَ رَجُلًا يَدْعُ الدُّنْيَا: أَيُّهَا الدُّنْيَا الْمُعْتَرُّ بِغُرُوبِهَا [الْمُنْحَدِئُ] الْمَحْدُوعُ بِأَبَائِطِهَا، أ [تَقْتَنُ] تَقْتَنُ [بِهَا] بِالدُّنْيَا ثُمَّ تَدْمُهَا؟ أَيْتُ الْمُتَجَرِّمِ عَلَيْهَا أَمْ هِيَ الْمُتَجَرِّمَةُ عَلَيْكَ؟ مَتَى اسْتَهْوَيْتَكَ أَمْ مَتَى غَرَّتْكَ؟ أَمْ بِمَصَارِعِ آبَائِكَ مِنَ الْإِلَى أَمْ بِمَصَارِعِ أُمَّهَاتِكَ تَحْتَ الثَّرَى؟ كَمْ عَلَّتْ بِكَتَيْبِكَ وَ كَمْ مَرَّضَتْ بِيَدَيْكَ؟

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف استخراج الگوی موعظت و صیانت به روش تحلیلی - اسنادی کلاسیک در مطالعات اسلامی انجام شد. مراحل آن عبارتند از: تشکیل خانواده حدیث و فهم متون آن. داده‌های پژوهش با استفاده از روش تجزیه و تحلیل کیفی متون و سپس الگوپردازی نظری در چارچوب تحلیل انجام شد. بدین منظور تمام نقل‌های مربوط به این موضوع جمع‌آوری (خانواده حدیث) و در مرحله بعد، برای یافتن ابعاد روان‌شناختی آن از روش تجزیه و تحلیل محتوایی استفاده شد. بر اساس این روش، از نظر محتوایی اجزای مختلف هر متن و کارکردهای آنها مشخص گردید (پسندیده، ۱۳۹۸، الف).

محور اساسی در پژوهش حاضر، تحلیل مجموعه اطلاعات به دست آمده از متون بود؛ یعنی روابط مختلف میان اطلاعات متنوع شناسایی و به گونه‌ای کنار هم چیده شد که ترسیم کاملی از رفتار را نشان دهد. بدین منظور متون جمع‌آوری شده در موضوع واقعیت‌شناسی دنیا به دو واحد کوچک‌تر مربوط به رفتار والد و فرزند تقسیم گردید؛ سپس مفاد هر کدام از آنها با روش جمع‌بندی و تحلیل خانواده حدیث (ر.ک.، پسندیده، ۱۳۹۸، ب) به دست آمد که یک الگوی رفتاری خاص نسبت به والد و فرزند را مشخص نمود. سپس، این دو الگوی خرد با یکدیگر ترکیب شده و الگوی کلان موعظت و صیانت برای والدگری معنوی خداسو به دست آمد. این الگو توسط اساتید مسلط به متون دینی و روان‌شناسی مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس در این پژوهش، پس از تحلیل و کدگذاری بیش از صد حدیث و آیه مرتبط، ۲۲ روایت منتخب شد. این روایات، به همراه آیات قرآن، با در نظر گرفتن دو مؤلفه‌ی کلیدی «موعظت» به عنوان نقش والد و «صیانت» به عنوان نقش فرزند، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

۳. یافته‌های پژوهش

در بخشی از متون دینی مربوط به والدگری، مسئله‌ی واقعیت‌شناسی مطرح شده است که از مجموع آنها می‌توان مدل شناختی/رفتاری والد و فرزند را استخراج کرد. بر اساس منابع اسلامی، یکی از مدل‌های تعاملی بین والد و فرزند این است که والدین به عنوان موعظه‌گر و فرزندان به عنوان صیانت‌کننده از خود، در فرایند تربیت مشارکت فعال داشته باشند.

در مقایسه بین رویکردهای روانشناسی و اسلام به تربیت فرزند، متون دینی به اهمیت موعظه به عنوان یک عنصر کلیدی اشاره می‌کنند که با بررسی انواع سبک‌های فرزندپروری در روانشناسی نشان می‌دهد که موعظه به عنوان یک روش تربیتی مستقل و مؤثر، مورد استفاده قرار نگرفته و نشانه‌ای بر حضور بهره‌گیری از موعظه در سبک فرزندپروری مشاهده نشد (پناهی، ۱۴۰۰). حال برای هر کدام از والد و فرزند در متون دینی آموزه‌هایی بیان شده که ابعاد مختلف یک الگوی کارآمد را روشن می‌کند.

۳-۱. الگوی شناختی معطوف به والد: دنیاپنداشت و پنداره‌زایی از دنیا

در روایات اسلامی، از دنیا به عنوان فرصتی مناسب برای تکامل یاد شده است. پیامبر خدا ﷺ برای کسی که از دنیا برای آخرتش توشه بگیرد تا پروردگارش را خشنود گرداند، بهترین سرا، و برای کسی که دنیا، او را از آخرتش باز دارد و نگذارد که موجبات خشنودی پروردگارش را فراهم آورد، بد سزایی خواهد بود^۱ (حاکم، ۱۴۱۱ق، ج ۴، ص ۳ ح ۴۸، ح ۷۸۷۰). از این رو، باید از دنیا به عنوان ترکیبی نیکو برای فرزند شناخته شود که به وسیله آن به خوبی برسد و از بدی نیز بَرَهَد^۲ (دیلمی، بی‌تا، ص ۳۳۵؛ دیلمی، ۱۴۱۲ق، ص ۱۷۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۷، ص ۱۷۸، ح ۱۰). چراکه دنیا منزلگاه راستی و صداقت، سکونتگاه عافیت، سرای ثروت برای کسی که توشه بگیرد، و عبادت‌گاه پیامبران خداست که از دنیا می‌توان رحمت کسب کرد و از آن، بهشت را سود برد. حتی دنیا جدایی خویش را اعلام کرده و رفتنش را جار زده و خبر مرگ و زوال خویش را داده است. با بلاهایش درس عبرت داده و با شادی‌هایش به شادی تشویق کرده است. در نیم‌روز، فاجعه آورده و در صبحگاه، نعمت و عافیت؛ بیم می‌دهد و امید می‌بخشد و این وضعیتی روشن از دنیا است. در حالی که برخی در هنگام پشیمانی، دنیا را نکوهش می‌کنند، در صورتی که

۱. نَعَمَتِ الدَّارِ الدُّنْيَا لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا لِأَخْرَجَتْهُ حَتَّى يَرْضَى رَبَّهُ، وَيَسْتِ الدَّارَ لِمَنْ صَدَّقَتْهُ عَنْ أَخْرَجَتْهُ وَقَصَّرَتْ بِهِ عَنْ رِضَا رَبِّهِ، وَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: قَبِّحَ اللَّهُ الدُّنْيَا، قَالَتِ الدُّنْيَا: قَبِّحَ اللَّهُ أَعْصَانَا لِرَبِّهِ.

۲. لَا تُسَبِّحُوا الدُّنْيَا؛ فَبَعَثَتْ مَطِيَّةَ الْمُؤْمِنِ، فَعَلَيْهَا يَلْبَغُ الْخَيْرُ، وَبِهَا يَنْجُو مِنَ الشَّرِّ. إِنَّهُ إِذَا قَالَ الْعَبْدُ: لَعَنَ اللَّهُ الدُّنْيَا، قَالَتِ الدُّنْيَا: لَعَنَ اللَّهُ أَعْصَانَا لِرَبِّهِ.

دنیا به همه آنها خدمت کرد و با صداقت برخورد کرد و ناپایداری و نقائصش را اعلام داشت^۱ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۱۸۶). بنابراین، وظیفه سنگینی که بر عهده والدین وجود دارد این است که وضعیت و ویژگی و خصوصیات دنیا را به فرزندان بشناسانند. چون در فرهنگ اسلامی، زندگی دنیا، مزرعه آخرت دانسته شده است^۲ (ابن ابی فراس حمدان، بی تا، ج ۱، ص ۱۸۳؛ ابن ابی جمهور، ۱۳۶۱، ج ۱، ص ۲۶۷، ح ۶۶؛ غزالی، ۱۳۷۳، ج ۴، ص ۳۱) و دنیا، تجارت خانه‌ای است که سود یا زیان آن، در آخرت معلوم می‌شود^۳ (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۵، ج ۱۶، ص ۱۳۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳۳، ص ۸۵، ح ۴۰۰). این، نشان می‌دهد که هر چند ممکن است دنیا همراه با مشکلات و سختی‌ها باشد، اما فرصت بزرگ و استثنایی‌ای است که توجه به آن، رنج و زحمت آن را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و توجیه‌پذیر می‌سازد. و این موضوعی اساسی است که باید به فرزندان انتقال پیدا کند. همانطور که در بیانات حضرت لقمان به فرزندش در انتقال دادن چنین مفهومی موج می‌زند؛ چنین می‌فرماید: «ای پسر! مردم پیش از تو، برای فرزندانشان سرمایه جمع کردند؛ ولی نه سرمایه باقی ماند و نه آن کسی که سرمایه برایش جمع شده بود. همانا تو بنده‌ای اجیر شده هستی که به انجام دادن کاری مأمور شده‌ای و مزدی نیز به تو وعده داده شده است. پس به انجام دادن کارت وفادار باش و مزدت را بگیر. در این دنیا، همانند گوسفندی مباش که در زراعت سبزی داخل می‌شود و آن قدر می‌خورد که چاق می‌گردد و هنگام چاقی اش کشته می‌شود؛ بلکه دنیا را همانند پلی بر روی رودخانه‌ای به شمار آور که از آن می‌گذری و آن را رها می‌کنی و تا پایان روزگار، به سوی آن باز نمی‌گرددی. آن را خراب کن و آبادش نکن؛ زیرا تو مأمور آبادانی آن نیستی. بدان که همانا تو، فردا به هنگامی که در پیشگاه خداوند عز و جل حاضر شوی، درباره چهار چیز مورد سؤال قرار می‌گیری: جوانی‌ات را چگونه سپری کردی؟ عمرت را چگونه گذراندی؟ مالت را از کجا به دست آوردی و در چه راهی هزینه کردی؟ بنابراین، خود را برای چنین روزی آماده کن و برای این پرسش‌ها، جوابی فراهم کن. به خاطر آنچه از دنیا از دست دادی، تأسف نخور؛ زیرا اندک دنیا دوام ندارد و زیاد آن، از بلا و گرفتاری در امان نیست. پس بر حذر باش و در کارت بکوش و پرده [ی غفلت] را از روی خود، کنار بزن و به کارهای مطلوب پروردگارت مشغول باش و در دل خود، توبه را تازه کن و پیش از این که مرگ، آهنگ تو کند و درباره تو حکم براند و بین تو و خواسته‌هایت حایل شود، توبه به سوی آسایش خود بشتاب»^۴ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۳۴ ح ۲۰؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۲۵ ح ۱۹).

همچنین در خطابی دیگر به فرزندش بیان می‌دارد که: «ای پسر! از زمانی که تو به دنیا آمدی، پشت به آن کرده‌ای و رو به آخرت داری، پس خانه‌ای که به سوی آن می‌روی، به تو نزدیک‌تر است از خانه‌ای که از آن دور می‌شوی. ای پسر! با دانشمندان همنشین کن و تنگاتنگ آنان بنشین، [ولی] با آنان مجادله نکن، که بازت می‌دارند. و به اندازه لازم، از دنیا بگیر، و آن را چنان رها نکن که سربار مردم شوی، و آن چنان در آن وارد نشو که به آخرت زیان رساند. روزه‌ای بگیر که شهوت را قطع کند، و چنان روزه‌ای نگیر که از نماز، بازت بدارد؛ چرا که نماز، نزد خدا محبوب‌تر از روزه است. ای پسر! دنیا دریایی عمیق است که بسیاری در آن هلاک شده‌اند. پس کشتی خود را در دنیا، ایمان، بادبان آن را توکل، و توشه خود را در آن، تقوای الهی قرار بده. پس اگر نجات یا فتنی، در سایه رحمت خداست، و اگر هلاک شدی، به سبب گناهانت خواهد بود. ای پسر! به دنیا اتکا نکن و دلت را به آن مشغول نساز؛ چرا که خداوند، هیچ چیزی را سست‌تر از آن نیافریده است.

۱. تحف العقول، به نقل از جابر بن عبد الله انصاری: کُنَّا مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ □ بِالْبَصْرَةِ فَلَمَّا فَرَّغَ مِنْ قِتَالِ مَنْ قَاتَلَهُ أَشْرَفَ عَلَيْنَا مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ، فَقَالَ: مَا أَنْتُمْ فِيهِ؟ فَقُلْنَا: فِي دَمِّ الدُّنْيَا. فَقَالَ: غَلَامٌ تَدُمُّ الدُّنْيَا يَا جَابِرُ؟ ثُمَّ حَمِدَ اللَّهَ وَأَثَى عَلَيْهِ، وَقَالَ: أَمَا بَعْدُ، فَمَا بَالُ أَقْوَامٍ يَدْمُونَ الدُّنْيَا، اتَّخَلَّوْا الرُّهْدَ فِيهَا؟ الدُّنْيَا مَنَزِلٌ صَدِيقٌ لِمَنْ صَدَّقَهَا، وَمَسْكَنٌ عَافِيَةٌ لِمَنْ فَهَمَّ عِنَهَا، وَدَاوٌّ غَنِيٌّ لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا، مَسْجِدٌ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ، وَمَهَيِّظٌ وَحِيهِ، وَمُصَلِّيٌ مَلَائِكَتِهِ، وَمَسْكَنٌ أَجْبَانِهِ، وَمَتَجَرٌّ أَوْلِيَانِهِ؛ اِكْتَسَبُوا فِيهَا الرَّحْمَةَ، وَرَبِحُوا مِنْهَا الْجَنَّةَ، فَمَنْ ذَا يَدُمُّ الدُّنْيَا يَا جَابِرُ؟ وَقَدْ أَذْنَتْ بَيْنَهَا، وَنَادَتْ بِانْقِطَاعِهَا، وَتَعَتْ نَفْسَهَا بِالزُّوَالِ، وَمَثَلَتْ بِبِلَانِهَا الْبَلَاءَ، وَشَوَّقَتْ بِسُرُورِهَا إِلَى السُّرُورِ، وَرَاحَتْ بِفَجِيعَةٍ، وَابْتَكَّرَتْ بِنِعْمَةٍ وَعَافِيَةٍ؛ تَرْتَهِيهَا وَتَرْغِيهَا، يَدُمُّهَا قَوْمٌ عِنْدَ النَّدَامَةِ، حَدَمْتَهُمْ جَمِيعًا فَصَدَّقْتَهُمْ، وَذَكَرْتَهُمْ فَذَكَرُوا، وَعَظَّتْهُمْ فَأَتَّعَطُوا، وَخَوَّفَتْهُمْ فَخَافُوا، وَشَوَّقَتْهُمْ فَاشْتَقَوْا.

۲. الدنيا مزرعة الآخرة.

۳. امام علی (علیه السلام) در نامه‌اش به معاویه: إِنَّ الدُّنْيَا دَارٌ تَجَاوَزَ، وَرَبِحُهَا أَوْ خَسِرُهَا الْآخِرَةُ، فَالْسَعِيدُ مَنْ كَانَتْ بِضَاعَتُهُ فِيهَا الْأَعْمَالُ الصَّالِحَةَ، وَمَنْ رَأَى الدُّنْيَا بِعَيْنِهَا وَقَدَّرَهَا بِقَدَرِهَا.

۴. كَانَ فِيهَا وَعَظٌ بِهِ لِقَمَانِ ابْنَةِ، يَا بَنِيَّ، إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا قَبْلَكَ لِأَوْلَادِهِمْ، فَلَمْ يَبْقَ مَا جَمَعُوا وَ لَمْ يَبْقَ مِنْ جَمَعُوا لَهُ، وَإِنَّمَا أَنْتَ عَبْدٌ مُسْتَأْجَرٌ؛ قَدْ أَمَرْتُ بِعَمَلٍ وَوَعَدْتُ عَلَيْهِ أَجْرًا، فَأَوْفِ بِعَمَلِكَ وَ اسْتَوْفِ أَجْرَكَ، وَ لَا تُكُنْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا بِمَنْزِلَةِ شَاةٍ وَقَعَتْ فِي زَرْعٍ أَخْضَرَ، فَأَكَلَتْ حَتَّى سَمِتَتْ ۚ فَكَانَ حَتْفُهَا عِنْدَ سَمِّيْنَهَا، وَ لَكِنْ اجْعَلِ الدُّنْيَا بِمَنْزِلَةَ قَنْطَرَةٍ عَلَى نَهْرٍ جَزَتْ عَلَيْهَا وَ تَرَكْتَهَا وَ لَمْ تَرْجِعْ إِلَيْهَا آخِرَ الدَّهْرِ. أَخْرِبْهَا وَ لَا تَعْمُرْهَا، فَإِنَّكَ لَمْ تُؤْمَرْ بِعِمَارَتِهَا. وَ اعْلَمْ أَنَّكَ سَسْأَلُ غَدًا إِذَا وَقَفْتَ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ أَرْبَعٍ: سُبْحَانَكَ فِيمَا أَبَيْتَهُ، وَ عُمُرُكَ فِيمَا أَفْتَيْتَهُ، وَ مَالِكَ مِمَّا اكْتَسَبْتَهُ، وَ فِيمَا أَنْفَقْتَهُ، فَتَأْتِبُ لِدَلِيكَ، وَ أَعَدَّ لَهُ جَوَابًا. وَ لَا تَأْسَ عَلَى مَا فَاتَكَ مِنَ الدُّنْيَا، فَإِنَّ قَلِيلَ الدُّنْيَا لَا يَدُومُ بِقَاوَةِ، وَ كَثِيرُهَا لَا يُؤْمِنُ بِقَاوَةِ، فَخُذْ حِذْرَكَ، وَ جِدْ فِي أَمْرِكَ، وَ اكْشِفِ الْغَطَاءَ عَنِ وَجْهِكَ، وَ تَعَرَّضْ لِمَعْرُوفِ رَبِّكَ، وَ جِدِّدِ التَّوْبَةَ فِي قَلْبِكَ، وَ اكْمَشْ فِي فِرَاقِكَ قَبْلَ أَنْ يُفْصِدَ قَسْدَكَ، وَ يُقْضَى قَضَاؤُكَ، وَ يُحَالَ بِبَيْتِكَ وَ بَيْنَ مَا تُرِيدُ

مگر نمی‌بینی که نعمت دنیا را پاداش فرمان‌برداران قرار نداده، و گرفتاری آن را کیفر نافرمانان قرار نداده است؟!»^۱ (صالحی، ۱۳۸۶، ج ۲ ص ۱۶۳، مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۱۱ ح ۲). در حقیقت باید به فرزندان این بینش و بصیرت‌افزایی را داد اینکه دنیا را برای خود جای امنی قرار ندهد. چراکه در آن گناهان و شیطان است^۲ (مفید، ۱۳۹۴، ص ۳۳۷، مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳ ص ۴۲۸ ح ۲۳). یکی از اهداف اصلی الگوی والدگری معنوی خداسو، آشنایی فرزندان با واقعیت‌های زندگی است. این آگاهی‌بخشی به منظور دنیاپنداره‌زدایی و ایجاد تفکر واقع‌بینانه از دنیا در فرزندان صورت می‌گیرد. برای نیل به این هدف، والدین باید به فرزندان خود مفاهیم ذیر را آموزش دهند.

۱. ماهیت دنیا: آنچه از متون دینی در مورد «ماهیت دنیا» به دست آمد، به صورت موردی به بیان آنها می‌پردازیم. فناپذیری (رحمن، ۲۶)؛ دنیا محل عبور^۳ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۴۷)؛ دنیا محل سختی‌ها^۴ (همان، ص ۱۳۱) و سرای ابتلاء (هود، ۷)؛ دنیا پناهگاهی بی‌پناه^۵ (همان، ص ۱۳۷)؛ دنیا سایه‌ای دست‌نیافتنی^۶ (همان، ۱۲۹)؛ دنیا سرابی زائل شونده^۷ و متغیّر و متغیّر^۸ و دنیا سازنده و سوزنده^۹ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۴)؛ فتنه بودن موهبت‌های دنیایی (انفال، ۲۸)؛ دنیا سرای مسئولیت (صافات، ۲۴؛ تکوین، ۸)؛ کم‌ارزش بودن دنیا^{۱۰} و اقامت‌گاه بدبختان^{۱۱} و محل وبال، زوال و انتقال^{۱۲} (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۲۷)؛ نایابی کمال در دنیا^{۱۳} و غیر قابل اعتماد^{۱۴} (همان، ص ۱۴۲)؛ کوتاه بودن دنیا^{۱۵} (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۳).

۲. دنیای ممدوح: آنچه از متون دینی در مورد «دنیای ممدوح» برمی‌آید، به صورت موردی به بیان آنها می‌پردازیم. دنیا نصیحت‌کننده‌ای بلیغ^{۱۶} (لثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۲۶)؛ دنیا ابزاری برای بینا شدن^{۱۷} (موسوی، ۱۳۷۸، ص ۱۰۶)؛ دنیا سرای راستی برای راست‌بینان^{۱۸} و سرای غنی شدن^{۱۹} و پند گرفتن^{۲۰} (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۱)؛ و سرای عافیت^{۲۱} (همان، ص ۳۸۴) دنیا محل نزول وحی^{۲۲} و محل سجده محبان خدا و نمازخانه فرشتگان^{۲۳} (موسوی، ۱۳۷۸، ص ۴۹۳)؛ اعمال دنیا بهای خرید آخرت (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۴۷)؛ امکان کسب سرای باقی به واسطه‌ی دنیای فانی^{۲۴} (همان، ص ۱۴۸).

۱. یا بَنِيَّ، إِنَّكَ مُنذِرٌ سَقَطَتْ إِلَى الدُّنْيَا اسْتَدْبَرْتَ وَ اسْتَقْبَلْتَ الآخِرَةَ، فِدَاؤُ أَنْتَ إِلَيْهَا تَسِيرٌ أَقْرَبُ إِلَيْكَ مِنْ دَارِ أَنْتَ مِنْهَا مُتْبَاعِدٌ. يَا بَنِيَّ، جَالِسِ الْعُلَمَاءَ وَ زَاكِمِهِمْ بِرُكْبَتَيْكَ، لَا تُجَادِلِهِمْ فَيَمْنَعُوكَ، وَ خُذْ مِنَ الدُّنْيَا بِلَاغًا، وَ لَا تَرْفُضْهَا فَتَكُونَ عِيَالًا عَلَى النَّاسِ، وَ لَا تَدْخُلْ فِيهَا دُخُولًا يَضُرُّ بِأَخْرَجَتِكَ، وَ صُمْ صَوْمًا يَقْطَعُ شَهْوَتَكَ، وَ لَا تَصُمْ صَوْمًا يَمْتَكِنُ مِنَ الصَّلَاةِ؛ فَإِنَّ الصَّلَاةَ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الصَّيَامِ. يَا بَنِيَّ، إِنَّ الدُّنْيَا بَحْرٌ عَمِيقٌ، قَدْ هَلَكَ فِيهَا عَالَمٌ كَثِيرٌ، فَاجْعَلْ سَفِينَتَكَ فِيهَا الْإِيمَانَ، وَ اجْعَلْ شِرَاعَهَا التَّوَكُّلَ، وَ اجْعَلْ زَاكِمًا فِيهَا تَقْوَى اللَّهِ، فَإِنَّ نَحْوَتَ فِرْحَمَةَ اللَّهِ، وَ إِنْ هَلَكَتْ فَيَدُنُوكَ. يَا بَنِيَّ، وَ لَا تَرْتَكِنْ إِلَى الدُّنْيَا، وَ لَا تَشْغَلْ قَلْبَكَ بِهَا، فَمَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقًا هُوَ أَوْهَوْنَ عَلَيْهِ مِنْهَا، أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَمْ يَجْعَلْ نَعِيمَهَا ثَوَابًا لِلْمُطِيعِينَ، وَ لَمْ يَجْعَلْ بَلَاءَهَا عُقُوبَةً لِلْعَاصِينَ
۲. فِيمَا قَالَ لِقَمَّانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ: يَا بَنِيَّ، لَا تَأْمَنِ الدُّنْيَا وَ الدُّنُوبَ وَ الشَّيْطَانَ فِيهَا
۳. الدُّنْيَا مَعْبَرَةٌ الْآخِرَةِ
۴. إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ عَنَاءٍ وَ فَنَاءٍ وَ غَيْرٍ وَ عِزٍّ وَ مَحَلٌّ فِتْنَةٍ وَ مِحْنَةٍ
۵. جَاؤُ الدُّنْيَا مَحْرُوبٌ وَ مَوْفُؤُهَا مَنَكُوبٌ
۶. مَثَلُ الدُّنْيَا كَمَثَلِ الْكَظَلِكِ إِنْ وَقَفْتَ وَ قَفَّ وَ إِنْ طَلَبْتَهُ بَعْدَ
۷. إِثْمَا الدُّنْيَا مَتَاعٌ أَيَّامٌ قَلِيلٌ ثُمَّ تَرْوُلٌ كَمَا تَرْوُلُ السَّرَابِ
۸. الدُّنْيَا مَحَلُّ الْعَيْرِ
۹. إِنْ مِنْ نَكِدِ الدُّنْيَا أَنَّهُ لَا تَبْقَى عَلَى حَالِهِ وَ لَا تَحُلُو مِنْ اسْتِحْجَالِهِ تَصْلِحَ جَانِبًا يَفْسُدُ جَانِبٌ وَ تَسِرَ صَاحِبُهَا بِمَسَاءَةٍ صَاحِبِ فَالْكَوْنُ فِيهَا حَطَرٌ وَ الثَّقَةُ بِهَا عَزْرٌ وَ الْإِخْلَادُ إِلَيْهَا مُحَالٌ وَ الْإِعْتِمَادُ عَلَيْهَا ضَلَالٌ
۱۰. حَظَرَ الدُّنْيَا يَسِيرٌ وَ حَاصِلُهَا حَقِيرٌ وَ بَهْجَتُهَا زَوْرٌ وَ مَوَاهِبُهَا عَزُورٌ
۱۱. الدُّنْيَا دَارُ الْغُرَبَاءِ وَ مَوْطِنُ الْأَشْقِيَاءِ
۱۲. إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ خَبَالٍ وَ وَبَالٍ وَ زَوَالٍ وَ انْتِقَالٍ لَا تَسَاوِي لِدَانَتِهَا تَنْعِيصَهَا وَ لَا تَنْفِي سَعُودُهَا بِنَحْوِسَهَا وَ لَا يَقُومُ صُعُودُهَا بِهَيُوطِهَا
۱۳. الْكَمَالُ فِي الدُّنْيَا مَفْقُودٌ
۱۴. غَدَاءُ الدُّنْيَا سَمَامٌ وَ أَسْبَابُهَا رَمَامٌ
۱۵. أَوْقَاتُ الدُّنْيَا وَ إِنْ طَالَتْ قَصِيرَةٌ وَ الْمَتْعَةُ بِهَا وَ إِنْ كَثُرَتْ سِيرَةٌ
۱۶. أَبْلَغُ نَاصِحٍ لِكِ الدُّنْيَا لَوْ انْتَصَحْتَ بِمَا تُرِيكَ مِنْ تَغَايُرِ الْحَالَاتِ وَ تَوُدُّنِكَ بِهِنَّ مِنَ الْبَيْنِ وَ الشَّتَاتِ
۱۷. مَنْ أَبْصَرَ بِهَا بَصْرَةً وَ مَنْ أَبْصَرَ إِلَيْهَا أَعْمَتَهُ
۱۸. إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ صِدْقٍ لِمَنْ صَدَّقَهَا
۱۹. دَارُ غِنَى لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا
۲۰. دَارُ مَوْعِظَةٍ لِمَنْ اتَّعَظَ بِهَا
۲۱. الْعَاقِبَةُ أَهْنَى النَّعَمِ
۲۲. (إِنَّ الدُّنْيَا) مَهِيْطٌ وَحَى اللَّهُ
۲۳. (إِنَّ الدُّنْيَا) مَتَجَرُّ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ اكْتَسَبُوا فِيهَا الرِّحْمَةَ وَ رَجِعُوا فِيهَا الْجَنَّةَ
۲۴. تَزَوَّدُوا مِنَ الدُّنْيَا مَا تَحْوِزُونَ بِهِ أَنْفُسَكُمْ غَدًا وَ تَحُدُوا مِنَ الْفَنَاءِ لِلْبَقَاءِ

۳. دنیای مذموم: آنچه از متون دینی در مورد «دنیای مذموم» برمی آید، به صورت موردی به بیان آنها می پردازیم. دنیا دامی برای جاهلان^۱ و سرای فریب^۲ و دارای آرایش های گمراه کننده^۳ و معدن شر و محل غرور^۴ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۵)؛ مشغولیت به دنیا عامل غفلت از آخرت^۵ (همان، ۱۳۷)؛ دنیا معکوس و منکوس^۶ و سرای ناکامی ها و ناگواری ها^۷ و بازپس گیری داده ها^۸ با آمیختگی انواع خیرهای دنیا با انواع شرور^۹ و عزت دنیا خواری و جدیت آن بازی^{۱۰} و دنیا رباینده نعمت ها، متفرق کننده جمع ها و جدا کننده یاران^{۱۱} (همان، ص ۱۲۷)؛ دنیا بازار خسران و زیان^{۱۲} (عصر ۱-۳) و دنیا محل لغزش عقل ها^{۱۳} (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ۱۴۲) دنیاخواهی ملازم با ذلت و خواری^{۱۴} و اهل دنیا نشانه ای برای تیرهای بلا^{۱۵} و خریداران دنیا مغبون^{۱۶} و بی وفا و دائم الکفر^{۱۷} (همان، ۱۳۴)؛ دنیا دام شیطان و مفسده ایمان^{۱۸} و ترک کننده دوستان^{۱۹} (همان، ۱۳۸)؛ دنیاظلی عاملی برای فقر^{۲۰} (همان، ۱۲۹)؛ دنیا محل آفات^{۲۱} و وسعت دنیا همراه با بلا^{۲۲} و ناپایداری دوستی های دنیایی^{۲۳} (همان، ۱۳۱).

۳-۲. الگوی شناختی - رفتاری معطوف به فرزند: سازش یافتگی

طبق آنچه بیان شد، وظیفه ی فرزندان در برابر نقش والدین که دنیاپنداشت و دنیاپنداره زدائی بود، سازش یافتگی است. سازش یافتگی، دارای دو مقوله ی پذیرش و تعهد است. منظور از پذیرش، پذیرفتن واقعیت های دنیا است و منظور از پذیرفتن، تسلیم شدن منفعلانه و زمین گیر شدن نیست؛ منظور، پذیرش فعال و پویاست. در این نوع پذیرش، فرزند، زمین گیر و ناتوان نمی شود؛ بلکه بهترین مقابله را برای موقعیت های زندگی که در پیش می آید، طراحی می کند. در حقیقت، فرزند با پذیرفتن واقعیت های زندگی که والدین آنها را در قالب موعظه بیان می دارند^{۲۴} (دیلمی، بی تا، ص ۹۳؛ دیلمی، ۱۴۱۲، ص ۷۲)، باعث می شود که فرزند دچار سفاقت نشود. چراکه پذیرفتن موعظه بر سفیه همانند بالا رفتن از کوه برای پیرمرد، دشوار و سخت است^{۲۵} (ابن ابی فراس حمدان، بی تا، ج ۲، ص ۲۳۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳ ص ۴۲۶ ح ۲۱). با موعظه هایی که والدین برای فرزندان دارند، لازم است بدانند که هر گاه شیطان از در ترس بر او وارد شد، این مسئله را به

۱. إِنَّمَا الدُّنْيَا شَرَكٌ وَقَعَ فِيهِ مَنْ لَا يَعْرِفُهُ

۲. الدُّنْيَا تُغْوِي

۳. قَدْ تَزَيَّنَتِ الدُّنْيَا بَعْرُورَهَا وَ غَرَّتْ بِزِينَتِهَا

۴. الدُّنْيَا مَعْدِنُ الشَّرِّ وَ مَحَلُّ الْغُرُورِ

۵. إِنَّ الدُّنْيَا لَمَسْغَلَةٌ عَنِ الْآخِرَةِ لَمْ يَصُبْ صَاحِبُهَا مِنْهَا سَيِّئًا إِلَّا فَتَحَتْ عَلَيْهِ حِرْصًا عَلَيْهَا وَ لَهَجًا بِهَا

۶. إِنَّ الدُّنْيَا مَعْكُوسَةٌ مَعْكُوسَةٌ لِدَانِهَا تَغْيِصُ وَ مَوَاهِبُهَا تَغْيِصُ وَ عَيْشُهَا عَنَاءٌ وَ بَقَاؤُهَا فِتْنَةٌ تَجْمَحُ بِطَالِبِهَا وَ تَرْدِي زَاكِبَهَا وَ تَحُونُ الْوَالِثِينَ بِهَا تَزْعُجُ الْمُظْمَنِينَ إِلَيْهَا وَ إِنَّ جَمْعَهَا إِلَى انْضِدَاعٍ وَ وَصَلَهَا إِلَى انْقِطَاعٍ

۷. إِنَّ الدُّنْيَا تَدْنِي الْأَجَالَ وَ تَبَاعِدُ الْأَمَالَ وَ تَبِيدُ الرِّجَالَ وَ تَعْيِرُ الْأَحْوَالَ مِنْ غَالِبِهَا غَلِبَتَهُ وَ مِنْ صَارِعِهَا صَرَغَتَهُ

۸. إِنَّ الدُّنْيَا تُعْطِي وَ تَرْثِعُ وَ تَنْقَادُ وَ تَمْتَنِعُ... وَ تَطْمَعُ وَ تُؤَيِّسُ بِعَرْضِ عَيْنِهَا السُّعْدَاءَ وَ يَرْعَبُ فِيهَا الْأَشْقِيَاءَ

۹. إِنَّ الدُّنْيَا... الْفَرْحُ الْمَوْصُولُ بِالْغَمِّ وَ الْعَسَلُ الْمَشْوَبُ بِالسَّمِّ / إِنَّ الدُّنْيَا خَيْرُهَا زَهِيدٌ وَ شَرُّهَا عَتِيدٌ وَ لَدُنْهَا قَلِيلَةٌ وَ حَسْرَتُهَا طَوِيلَةٌ تَشَوَّبُ نَعِيمَهَا بِؤْسٍ وَ تَقْرُنُ سُعُودَهَا بِنَحُوسٍ وَ تَصَلُّ نَفْعَهَا بِضَرٍّ وَ تَمْرُجُ حُلُوهَا بِمِرٍّ

۱۰. إِنَّ الدُّنْيَا... حَالِهَا انْتِقَالٌ وَ سَكُونُهَا زَلْزَالٌ وَ عَزْهًا ذُلٌّ وَ جِدْهًا هَزَلٌ وَ كَثْرَتُهَا قَلٌّ وَ عَلْوُهَا سُفْلٌ أَهْلُهَا عَلَى سَاقٍ وَ سِيَاقٍ وَ لِحَاقٍ فِرَاقٍ

۱۱. إِنَّ الدُّنْيَا... سَلَابَةٌ النَّعَمِ أَكَّالَةٌ الْأَمَمِ جَلَابَةٌ النَّعَمِ

۱۲. الدُّنْيَا سُوقُ الْخُسْرَانِ

۱۳. الدُّنْيَا مَصْرَعُ الْعُقُولِ

۱۴. كَمْ مِنْ ذِي أُبْهَةٍ جَعَلَتْهُ الدُّنْيَا حَقِيرًا

۱۵. أَهْلُ الدُّنْيَا غَرَضُ التَّوَائِبِ وَ دُرِّيَّةُ الْمَصَائِبِ وَ نَهَبُ الرِّزَايَا

۱۶. الدُّنْيَا صَفْقَةٌ مَعْبُورٌ وَ الْإِنْسَانُ مَعْبُورٌ بِهَا

۱۷. إِنَّ الدُّنْيَا لَا تَفِيلُ صَاحِبٍ وَ لَا تَصْفُولُ شَارِبٍ نَعِيمَهَا يَنْثَقِلُ وَ أَحْوَالُهَا تَبْتَدِلُ وَ لَدَانِهَا تَفْتَنِي وَ تَبْجَانُهَا تَبْتَنِي

۱۸. أَحْدَرُ الدُّنْيَا فَإِنَّهَا شَبَكَةُ الشَّيْطَانِ وَ مَفْسَدَةُ الْإِيمَانِ

۱۹. أَزْفَضُوا هَذِهِ الدُّنْيَا ذَمِيمَةً فَقَدْ رَفَضَتْ مَنْ كَانَ أَسْعَفَ بِهَا مِنْكُمْ

۲۰. مَنْ أَسْرَفَ فِي طَلَبِ الدُّنْيَا مَاتَ فَقِيرًا

۲۱. لِدُنْيَا مَحَلِّ الْأَفَاتِ

۲۲. لَمْ تَنْظَلْ أَمْرًا مِنْ الدُّنْيَا دِيمَةً رَخَاءً إِلَّا هَتَّتْ عَلَيْهِ فُرْجَةً بَلَاءً

۲۳. مَوَدَّةُ آبَائِهِ الدُّنْيَا تَزُولُ لِأَدْنَى عَارِضٍ يَعْزُضُ

۲۴. أَوْصَى لِقَمَانَ ابْنَهُ فَقَالَ: ... عَلَيْكَ بِقَبُولِ الْمَوْعِظَةِ وَ الْعَمَلِ بِهَا، فَإِنَّهَا عِنْدَ الْمُؤْمِنِ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ الشَّهِيدِ

۲۵. فِيمَا قَالَ لِقَمَانُ لِابْنِهِ: يَا بَنِيَّ، إِنَّ الْمَوْعِظَةَ تُشَقُّ عَلَى السَّفِيهِ كَمَا يُشَقُّ الصُّعُودُ عَلَى الشَّيْخِ الْكَبِيرِ

یاد آورد که دنیا، جدا شدنی و ترک شدنی است^۱ (سیوطی، ۱۴۱۴ق، ج ۶ ص ۵۱۳) تا از این طریق پذیرش فعال‌گونه را حفظ نماید. وظیفه‌ی دیگر فرزند بعد از پذیرش، مسئله‌ی تعهد داشتن نسبت به واقعیت‌های زندگی است. گاهی فرزندان با وجود آگاهی داشتن از واقعیت‌های زندگی و پذیرش داشتن آن، ممکن است پویا نبوده و شیطان از در کاهلی و خستگی بر آنان وارد شود که برای رهایی از کسالت و خستگی لازم است با یاد قبر و قیامت بر آن حالت خمودگی مغلوب شوند^۲ (سیوطی، ۱۴۱۴ق، ج ۶ ص ۵۱۳). یاد مرگ باعث می‌شود تعهد فرزند را بالا ببرد. چراکه اگر کسی مرگ را همواره پیش چشم خود قرار بدهد و خویش را در پیشگاه پروردگار حاضر بداند، و با عمل خویش، شهادت اعضا و جوارحش را نمایان بسازد، فرشتگان موکل، از آنها و از پروردگار که شاهد بر اوست، حیا می‌کنند^۳ (دیلمی، ۱۴۱۲ق، ص ۷۲) که اینگونه تعهد فرزند را در برابر اعمال خواسته شده در دنیا بالا می‌برد.

الگوی موعظت - صیانت که هر یک از والدین و فرزندان دارای نقش به خصوصی دارند، به دنبال ایجاد تقدیرگرایی است. تقدیرگرایی دیدگاهی روان‌شناختی مبتنی بر این باور که آدمی در تغییر روندها و رویدادهای آینده و تعیین سرنوشت خود ناتوان است و والدین در متن زندگی و والدگری‌شان و همچنین فرزندان باید نسبت به آن پذیرش داشته و به انجام عمل آن متعهد گردند که از آن به عنوان سازش‌یافتگی یاد شد. به صورت کلی در زندگی دنیایی، چهار موقعیت متصور است که واکنش فرزندان به عنوان سازش‌یافتگی در برابر آن موقعیت‌ها متفاوت خواهد بود که به صورت مختصر در این موضع مطرح می‌شود.

آن چهار موقعیت شامل موقعیت‌های خوشایند، ناخوشایند، تکلیف‌های در امور مثبت و منفی می‌باشد. سازش‌یافتگی فرزندان در موقعیت‌های ناخوشایند، باوقار و شکیبیا بودن؛ در موقعیت‌های خوشایند، شکر؛ و در موقعیت تکلیف در امور مثبت، رغبت داشتن، اطاعت و انجام آن تکلیف^۴ (مشکینی، ۱۴۰۶ق، ص ۶۸) و در موقعیت تکلیف در امور منفی، کراهت داشتن، پرهیز و ترک آن عمل می‌باشد^۵ (لقمان، ۱۳). برای دستیابی به سازش‌یافتگی، پی بردن و ایمان داشتن به وجود خیری است که در این موقعیت‌ها قرار دارد^۶ (سیوطی، ۱۴۱۴ق، ج ۶ ص ۵۱۴). در این صورت فرزند در می‌یابد که بر اساس آنچه خداوند برای او قسمت نموده مبتنی بر خیر است و احساس رضامندی را دریافت می‌کند^۷ (دیلمی، ۱۴۱۲ق، ص ۷۳). نتیجه‌ی سازش‌یافتگی فرزند چنین بینشی می‌شود که کیست که خدا را یاد کرده باشد، ولی خدا او را یاد نکرده باشد؟ کیست که به خدا توکل کرده باشد، ولی خدا او را به دیگری واگذاشته باشد؟ و کیست که به سوی خدای گرامی یاد، تضرع و زاری کرده باشد، ولی خدا به او رحم نکرده باشد؟^۸ (مفید، ۱۳۹۴، ص ۳۳۷، مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳ ص ۴۲۸ ح ۲۳).

نکته‌ی پایانی که قابل ذکر است اینکه والدین الگوی موعظت-صیانت را می‌توانند به صورت مستقیم از سنین ۷ سالگی به بعد شروع نمایند. اگرچه برای فرزندان چه قبل از ۷ سالگی و چه بعد از ۷ سالگی، بخش‌هایی از این الگو با مشاهده‌ی عملی از رفتارهای والدین در موقعیت‌های زندگی، قابل یادگیری می‌باشد.

۴. نتیجه‌گیری

الگوی موعظت - صیانت با سازی قلب تعامل دارد. این الگو بیشتر به قلب و عواطف فرزندان تکیه می‌شود و روشی است که والدین با بیان موعظه‌ها دل فرزند را نرم و برای پذیرش و تعهد آماده می‌نمایند. چون موعظه کنشی عاطفی، اقناعی، شناختی و دعوت به نیکی همراه با رقت قلب است (فراهیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص ۲۲۸). بنابراین، بصیرت فرزند را از این طریق بالا برده و فرزند را در پذیرش موعظه‌ها یاری می‌دهد و نسبت به آن تعهد پیدا می‌کند. در حقیقت معتقدیم، این الگوی یکی از اصلی‌ترین و کارسازترین الگو برای تقویت و تکامل یافتن

۱. قَالَ لَقْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، إِذَا جَاءَكَ الشَّيْطَانُ... مِنْ قَبْلِ الرِّغْبَةِ وَ الرِّهْبَةِ فَأَخْبِرْهُ أَنَّ الدُّنْيَا مُفَارَقَةٌ مَتْرُوكَةٌ

۲. قَالَ لَقْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، إِذَا جَاءَكَ الشَّيْطَانُ... مِنْ قَبْلِ الْكَسَلِ وَ السَّامَةِ فَاعْلَمْ بِذِكْرِ الْقَبْرِ وَ الْقِيَامَةِ

۳. مِنْ وَصِيَّةِ لَقْمَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ، قَالَ: ... اجْعَلِ الْمَوْتَ نَصَبَ عَيْنَيْكَ، وَ الْوُقُوفَ بَيْنَ يَدَيْ خَالِقِكَ، وَ تَمَثَّلْ شَهَادَةَ جَوَارِحِكَ عَلَيْكَ بِعَمَلِكَ، وَ الْمَلَائِكَةَ الْمُؤَكِّلِينَ بِكَ تَسْتَحِي مِنْهُمْ وَ مِنْ رَبِّكَ الَّذِي هُوَ مُشَاهِدُكَ.

۴. قَالَ لَقْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ: كُنْ فِي الشَّدَةِ وَقُورًا، وَ فِي الْمَكَارِهِ صَبُورًا، وَ فِي الرِّخَاءِ شُكُورًا، وَ فِي الصَّلَاةِ مُتَّخِصًا، وَ إِلَى الصَّلَاةِ مُتَّسِرًا

۵. وَ إِذْ قَالَ لَقْمَانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

۶. قَالَ لَقْمَانُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، لَا يَنْزِلُ بِكَ أَمْرٌ رَضِيئَةٌ أَوْ كَرِهَتْهُ إِلَّا جَعَلْتَ فِي الصَّمِيرِ مِنْكَ أَنْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكَ

۷. مِنْ وَصِيَّةِ لَقْمَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ، قَالَ: ... وَ اَرْضَ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ لَكَ؛ فَإِنَّهُ سُبْحَانَهُ يَقُولُ: أَعْظَمُ عِبَادِي دُنْيَا مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَائِي، وَ لَمْ يَشْكُرْ نِعْمَائِي، وَ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى بِلَائِي

۸. فِيمَا قَالَ لَقْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، وَ مَنْ ذَا الَّذِي ذَكَرَهُ فَلَمْ يَذْكُرْهُ، وَ مَنْ ذَا الَّذِي تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ فَوَكَّلَهُ إِلَى غَيْرِهِ، وَ مَنْ ذَا الَّذِي تَضَرَّعَ إِلَيْهِ جَلَّ ذِكْرُهُ فَلَمْ يَرْحَمْهُ

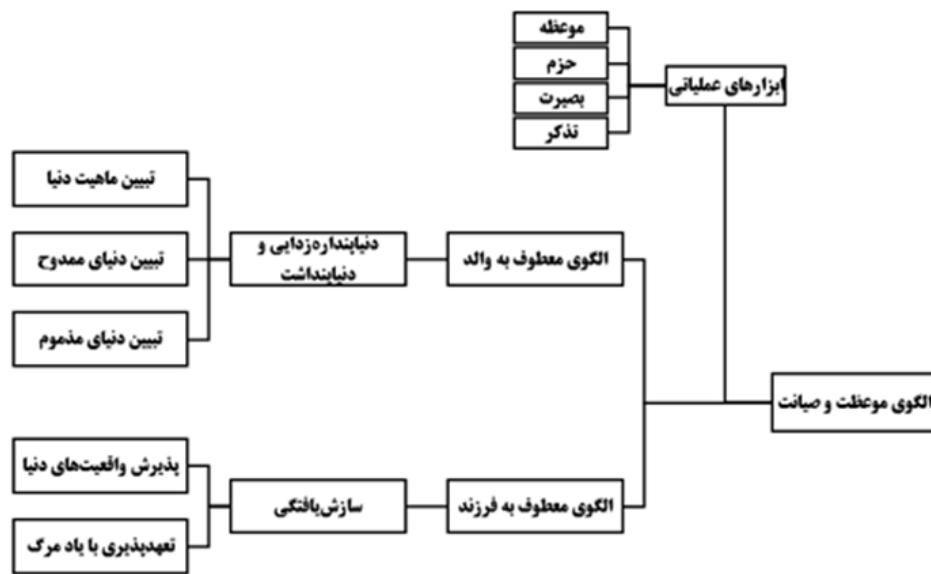
حوزه‌ی شناختی قلب محسوب می‌شود. اهمیت دادن به تقویت حوزه‌ی شناختی قلب از این نگاه است که منشأ و خاستگاه مشکلات روانشناختی شدید به خاطر کمبود و عدم تقویت آن می‌باشد. چراکه بدترین فقر و ناداری، عدم رسیدگی و تقویت‌دهی و آگاهی دادن به قلب است. همانطور که حضرت لقمان به پسرش توصیه می‌کند: «إِنَّ أَشَدَّ الْعُدْمِ عُدْمُ الْقَلْبِ؛ بدترین ناداری، نداشتن دل است» (جزایری، ۱۳۸۷، ص ۱۹۶ ح ۲۴۶، مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳ ص ۴۲۰ ح ۱۵). از این گزاره می‌توان دانست برای اینکه فرزند بتواند در مسیر سلامت معنوی قرار بگیرد و سطح مناسبی از تعادل را به دست آورد و سپس به خط تعالی بپیوندد، نیاز است که والدین برای حوزه‌ی شناختی قلب فرزند برنامه‌ای را تعبیه نمایند و سپس فرزند نسبت به قلب خویش سرمایه‌گذاری نماید. حال، برای اجرا و عملیاتی ساختن این الگوی مهم، منوط به روابط تعاملی بین والد و فرزند است که برای رسیدن به تعالی، هر یک دارای نقش مهمی هستند که نیاز به اقدام آن می‌باشد. در حقیقت برای عملیاتی‌سازی آن نیاز به ابزارهای تربیتی است تا به وسیله آنها بتوان نوعی تقدیرگرایی تحقق یابد. از اینرو، با این بینش فرزندان به راحتی می‌توانند در مواجهه با واقعیت‌ها و پدیده‌های دنیا تعامل داشته باشند. الگوی نظری موعظت و صیانت الگویی است که مؤلفه‌ی موعظت معطوف به والدین و با دنیاپنداشت و دنیاپنداره‌زدائی برای فرزندان ارتباط دارد و مؤلفه‌ی صیانت معطوف به فرزند است که با دو ریزمؤلفه‌ی پذیرش واقعیت‌های دنیا و تعهدپذیری با یاد مرگ، فرزند به یک نوع سازش‌یافتگی نائل می‌گردد.

حال، والدین با چندین ابزار عملیاتی می‌توانند دنیاپنداره‌زدائی و دنیاپنداشت را در فرزندان به نحو مطلوب رقم بزنند. آن ابزارهای عملیاتی شامل موعظه، حزم، بصیرت و تذکر است. وجه مشترک این ابزارها از دو جهت است از طرفی اینها با سازی قلب تعامل داشته و از طرفی دیگر این ابزارها سبب تسهیل‌گری والدین در ایجاد صیانت در فرزندان می‌شود. اما موعظه مهم‌ترین ابزار عملیاتی محسوب می‌شود که دیگر ابزارها را در خود پویا می‌سازد. چراکه موعظه به خیرخواهی و تذکر نسبت به عواقب امور (جوهری، ۱۴۱۸ق)، امر به اطاعت و توصیه به آن (فیومی، ۱۴۱۴ق) فعالیت دارد و کنشی اقناعی، شناختی، خرد و هوشیاری را همراه با رقت قلب فراهم می‌آورد (فراهیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص ۲۲۸). و همچنین از روش‌های مهم در والدگری و به ویژه در راستای تأثیرگذاری بر بزرگسالان، بهره‌گیری از رابطه عاطفی و دوستانه بر محوریت موعظه است. موعظه چیزی است که دل‌های سخت را نرم و چشمان خشک را گریان و اعمال زشت را اصلاح می‌کند (جرجانی، بی‌تا، ص ۱۰۴). وعظ یادآوری دیگران به خیر و مانند آن به روشی است که دل را نرم و مستعد پذیرش کند. موعظه‌ای که با روابط عاطفی عجین باشد، تأثیرگذار، سازنده، تحول‌آفرین و با گستره شمولی فراگیر است. بنابراین، والدین با محور موعظه می‌توانند ابزارهای عملیاتی همچون حزم، بصیرت و تذکر را فعال نگه دارند.

والدین با دنیاشناسی دقیق‌تری که به فرزندان می‌دهند، قدرت تحلیل نسبت به آینده را در فرزندان افزایش و پیش‌بینی امور مربوط به آینده را در آنان تقویت می‌کنند و با ایجاد حزم در فرزندان، باعث می‌شود شتاب‌زدگی در ارزیابی و انتخاب صورت نپذیرد و به نوعی پیش‌بینی آینده را در جلوی خود داشته باشد تا به پیامد و عاقبت آن انتخاب پی ببرد. مسیر تقویت‌دهی اینگونه است که حزم و دوراندیشی در درون قلب قرار دارد و سبب قوت قلب و حسن تدبیر را به عهده دارد^۱ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۶، ص ۸۵) و این چنین قلب آن را مورد تصدیق قرار می‌دهد. بصیرت دلایل روشن‌کننده هستند که نور قلب نیز محسوب می‌شود و با موعظه دلایل و بیانات شکل گرفته می‌شود. چون موعظه نوعی بیداری قلب، و بیداری قلب موجب بصیرت می‌شود^۲ (موسوی، ۱۳۷۸، خطبه ۲۲۲). در حقیقت با موعظه‌گری فرزندان، دو چشم دل فرزندان را می‌توان گشود که باطن بین، واقع‌نگر و محور ارزیابی‌شان از روی مصلحت‌گرا و باطن‌بینی خواهد بود.

تذکر برای به خود آمدن انسان و جلوگیری از انحراف و گمراهی صورت می‌گیرد که با موعظه یادآوری خداوند ایجاد و از غفلت پیدا کردن نسبت به خود جلوگیری می‌کند و والدین با موعظه ابتدا یک توجه ظاهری را برای فرزندان به وجود می‌آورد و اندک اندک با تکرارهای بدون تنش و با هوشمندی و زیرکی آن موعظه‌ها را از توجه ظاهری دادن به توجه قلبی در درون فرزند رهنمون سازند. با توجه به بیانی که گذشت، الگوی روان‌شناختی موعظت-صیانت در نمودار زیر روشن شده است.

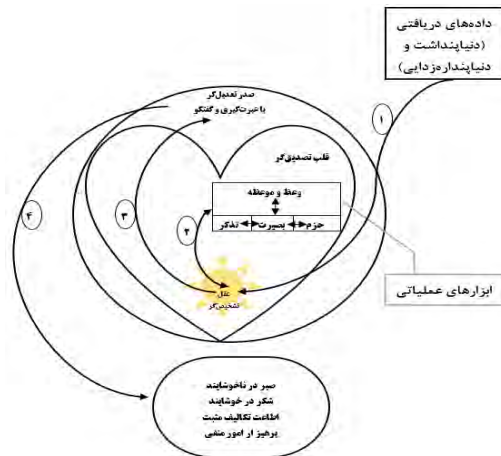
۱. الحزم: ضبط الأمر و الأخذ فيه بالثقة و نسبته إلى القلب إما لأن المراد بالقلب النفس، و كثيرا ما يعبر به عنها لشدة تعلقها به، و إما لأن لقوة القلب مدخلا في حسن التدبير.
 ۲. فَاسْتَصْبَحُوا بِثُورٍ يَقَطِّلُهُ فِي [الْأَسْمَاعِ وَالْأَبْصَارِ] الْأَبْصَارِ وَالْأَسْمَاعِ وَالْأَفْئِدَةِ

نمودار ۱: الگوی موعظت و صیانت والدگری معنوی خداسو

برای بیشتر روشن شدن الگوی موعظت - صیانت، مسیر پردازشی این الگورا به همراه تصویر زیر تبیین می‌کنیم. مسیر پردازش الگو در نظام روان‌شناختی اینگونه است که فرزند با داده‌های دریافتی از سوی والدین درباره دنیا که به صورت دنیاپنداشت و پنداره‌زدایی از دنیا است، به نظام ارزشیابی کننده درونی عقل تشخیص‌گر انتقال پیدا می‌کند و فرزند آن یادگیری‌ها را تشخیص داده و اینها چون از داده‌های معتبری است با عقل فطری هماهنگ بوده لذا در پذیرش فرزند تسهیل و تسریع ایجاد می‌کند. و از طرفی دیگر چون یادگیری‌ها و داده‌های بیرونی درباره دنیا به صورت موعظه برای فرزند بیان می‌شود، با سازه‌ی قلب تعامل پیدا کرده است و آن یادگیری‌ها مورد تصدیق قلب قرار گرفته و به نوعی دوراندیشی و بصیرت فرزند افزایش پیدا می‌کند. در حقیقت داده‌ها بین عقل و قلب رد و بدل شده و با همدیگر ارتباط گرفته است و سپس داده‌ها از عقل وارد صدر انسان می‌شود و بر اساس عبرت‌گیری‌ها، گفت‌وگوها، فرزند با تقلید عاقلانه جهت تأسی آماده می‌شود و یک نوع تعدیل‌گری صورت می‌گیرد و پس از آن، از پردازش صدر، وارد تدارک عمل می‌شود و بر اساس انتظاراتی که از فرزند وجود دارد، عمل معنوی اتفاق می‌افتد (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲، ص ۵۸۴) و در نهایت با تکرار شدن این فرآیند، فرزند در برابر چهار موقعیت خوشایند، ناخوشایند، تکلیف‌های در امور مثبت و منفی رفتاری سازنده که نوعی پذیرش و تعهدپذیری را در بر دارد (سازش‌یافتگی)، خواهد داشت. اینکه در موقعیت‌های ناخوشایند، شکیبیا؛ در موقعیت‌های خوشایند، شکر؛ و در موقعیت تکلیف در امور مثبت، اطاعت^۱ (مشکینی، ۱۴۰۶ ص ۶۸) و در موقعیت تکلیف در امور منفی، پرهیز و ترک آن عمل می‌باشد^۲ (لقمان، ۱۳) که با سازش‌یافتگی در این چهار موقعیت فرزند به رضامندی و سعادت نائل می‌شود (پسندیده، ۱۳۹۲).

۱. قَالَ لَقْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ: كُنْ فِي السُّدَّةِ وَقَوْرًا، وَ فِي الْمَكَارِهِ صَبُورًا، وَ فِي الرِّخَاءِ شُكْرًا، وَ فِي الصَّلَاةِ مُتَّخِصًا، وَ إِلَى الصَّلَاةِ مُتَّسِرًا
 ۲. وَ إِذْ قَالَ لَقْمَانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

شکل ۱: مسیر پردازش الگوی موعظت - صیانت

منابع

* قرآن کریم

۱. ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله (۱۳۸۵ق). شرح نهج البلاغه. تحقیق محمد ابوالفضل. بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
۲. ابن بابویه، م (۱۴۱۳ق). من لا یحضره الفقیه. چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳. ابن شعبه الحرّانی، لأبی محمد الحسن بن علیّ (۱۴۰۴ق). تحف العقول. تحقیق: علی أكبر الغفّاری. الطبعة الثانية. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
۴. ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین (۱۳۶۱). عوالی اللآلی. تهران: مطبعه سید الشهداء.
۵. ابن ابی فراس حمدان، ورام (بی تا). تنبیه الخواطر ونزهة النواظر (مجموعه ورام). بیروت: دارالتعارف ودار صعب.
۶. پسندیده، عباس (۱۳۹۸، الف). روش فهم روان شناختی متون دینی. قم: بنیاد پژوهش های آستان قدس رضوی.
۷. پسندیده، عباس (۱۳۹۸، ب). فقه الحدیث. قم: دارالحدیث.
۸. پسندیده، عباس، (۱۳۹۲). الگوی اسلامی شادکامی. قم: موسسه فرهنگی دارالحدیث.
۹. پناهی، احمد (۱۴۰۰). سبک فرزندپروری با رویکرد اسلامی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۰. تمیمی آمدی، عبدالواحد (۱۳۶۶). تصنیف غررالحکم و دررالکلم. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۱. جان بزرگی، مسعود (۱۴۰۲). روان شناسی شخصیت نقد و بررسی و مطابقت های فرهنگی به ضمیمه نظریه های معنوی - مذهبی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۲. جان بزرگی، مسعود، (۱۳۹۸). درمان چند بعدی معنوی یک رویکرد خداسو برای مشاوران و روان در مانگران. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۳. جرجانی، علی بن محمد (بی تا). التعریفات. تهران: ناصر خسرو.
۱۴. جزایری، نعمت الله بن عبدالله (۱۳۸۷). قصص الانبیاء. تهران: هاد.
۱۵. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۸ق). تاج اللغة و صحاح العربیه المسمی بالصحاح. بیروت: دارالفکر.
۱۶. حاکم، ابو عبدالله (۱۴۱۱ق). المستدرک علی الصحیحین. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۱۷. دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲ق). إرشاد القلوب إلى الصواب (للدیلمی). اول، قم: الشریف الرضی.
۱۸. دیلمی، حسن بن محمد، (بی تا). أعلام الدین فی صفات المؤمنین. تحقیق: مؤسسه آل البيت علیه السلام. قم: مؤسسه آل البيت علیه السلام.
۱۹. سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر (۱۴۱۴ق). الدر المنثور. بیروت: دارالفکر.
۲۰. شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۰۹ق). منیه المرید. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
۲۱. صالحی اندیمشکی، محمد (۱۳۸۶). تفسیر القمی. تهران: ذوی القربی.
۲۲. طباطبایی، محمد حسین (۱۳۸۱). انسان از آغاز تا انجام. ترجمه صادق لاریجانی. تهران: الزهراء.
۲۳. غزالی، محمد بن محمد (۱۳۷۳). احیاء علوم الدین. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی (آموزش انقلاب اسلامی).
۲۴. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۴ق). ترتیب کتاب العین. قم: انتشارات اسوه.
۲۵. فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق). المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی. قم: دارالهجره.
۲۶. کلینی، م. (۱۴۰۷ق). الکافی (ط- الإسلامیة). چهارم، تهران: دارالکتب الإسلامیة.
۲۷. اشتاینبرگ، لارنس و مهرنوش عابر (۱۳۹۶). ده اصل ثابت فرزندپروری. تهران: رشد.
۲۸. لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ (للثی). اول، قم: دار الحدیث.
۲۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۳۰. مشکینی اردبیلی، علی (۱۴۰۶ق). المواعظ العدیدة. تحقیق: علی الأحمدی المیانجی. چهارم، قم: الهادی.
۳۱. مفید، محمد بن محمد (۱۳۹۴). الاختصاص. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۳۲. موسوی، محمد بن الحسین الموسوی (الشریف الرضی) (۱۳۷۸ش). نهج البلاغه. ترجمه: سید جعفر شهیدی. بیروت: مؤسسة الأعلمی.
33. Bolger KE, Patterson C, Thompson W, Kupersmidt J. Psychosocial adjustment among children experiencing persistent and intermittent family economic hardship. *Child Dev.* (1995) 66:1107–29.
34. Conger RD, Conger KJ, Martin MJ. Socioeconomic status, family processes, and individual development. *J Marriage Fam.* 72:685–704.
35. El-Sheikh M, Cummings EM, Kouros CD, Elmore-Staton L, Buckhalt J. Marital psychological and physical aggression and children's mental and physical health: direct, mediated, and moderated effects. *J Consult Clin Psychol.* (2008) 76:138.
36. Gershoff E, Aber J, Raver C, Lennon M. Income is not enough: incorporating material hardship into models of income associations with parenting and child development. *Child Dev.* (2007) 78:70–95.
37. Hassoun, R. (2022). The impact of parental involvement on academic achievement of 3rd cycle students in schools of South Lebanon. *International Journal of Education, Technology and Science (IJETS)*, 2(1), 024–046.
38. Hidalgo, M. V., Jiménez, L., López-Verdugo, I., Lorence, B., & Sánchez, J. (2016). “family Education and Support” program for families at psychosocial risk: The role of implementation process. *Psychosocial Intervention*, 25(2), 79–85. <https://doi.org/10.1016/j.psi.2016.03.002>.
39. Jelic M. Developing a sense of identity in preschoolers. *Mediterr J Soc Sci.* (2014) 5:225–34.
40. Septiyati Purwandari, Aftina Nurul Husna, Tawil Tawil, (2022), Islamic Parenting Model to Increase Family Literacy: A Mixed Method Study, *International Journal of Islamic Educational Psychology*, Universitas Muhammadiyah Magelang, Indonesia, Vol. 3, No. 2, December.
41. Shabas S. Relationships between parents and preschool-age children attending kindergartens. *Procedia Soc Behav Sci.* (2016) 233:269–73.